

РОЗВИТОК СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

У статті проаналізовані особливості становлення студентського самоврядування в контексті соціально-політичного стандарту суспільства. Встановлені особливості діяльності студентського самоврядування на різних етапах його становлення. Розкрито сутність поняття “студентське самоврядування” та перспективи його розвитку на сучасному етапі.

Ключові слова: самоврядування, організація, студент.

В статтє представлен анализ развития проблемы студенческого самоуправления в контексте социально-политического стандарта общества. Показаны особенности деятельности самоуправления на различных этапах его становления. Раскрыта сущность понятия «студенческое самоуправление» и перспективы его развития на современном этапе.

Ключевые слова: самоуправление, организация, студент.

In the article the analysis of development of problem of student self-government is presented in the context of socio-political standard of society. The features of activity of self-government are rotined on the different stages of his becoming. Essence of concept «Student self-government» and prospect of his development is exposed on the modern stage.

Keywords: self-government, organization, student.

З проголошенням Державного суверенітету в Україні намітились докорінні економічні та політичні перетворення. З урахуванням конкретно-історичного моменту, потреб держави, економіки та перспектив розвитку здійснюється реформування системи вищої освіти. Визначення навчальних закладів із статусом „вищий”, утвердження ступеневої системи підготовки фахівців, наближення системи вищої освіти України до вимог Болонського процесу та запровадження кредитно-модульної системи навчання спричинили зміну ролі студентів у системі вищої освіти як об’єктів та суб’єктів навчально-виховного процесу.

Студентство є соціально-професійною групою, яка потенційно являє собою один із найголовніших рушіїв розвитку новітньої української державності. Безумовно, виховання студентської молоді, яка через кілька років стане “ядром” української інтелігенції, потребує особливої уваги. Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню і оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти - завдання, що стоять перед вищими навчальними закладами на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців.

Як відомо, однією з головних засад справді демократичного суспільства є наявність і ефективне функціонування громадського самоврядування. Адже самоврядування – це гарантоване державою право і реальна здатність громади самостійно або під відповідальність органів чи посадових осіб вирішувати питання внутрішнього керівництва в межах визначених законодавством.

Узагальнений досвід доводить, що завдяки самоврядуванню можна створити певну життєздатну систему, яка могла б працювати на майбутнє суспільство, стала б “центром кристалізації” позитивної перспективи майбутнього, розвитку суспільно активної особистості та створення відповідних механізмів для її продуктивної екстраполяції в соціум (community).

Мета статті – визначити сутність поняття “студентського самоврядування”, розглянути особливості розвитку та реалізації в контексті історико-соціальних особливостей суспільства.

Поняття “самоврядування” має свою еволюцію і використовується в науковій літературі протягом тривалого часу. У педагогічній літературі під самоврядуванням розуміють результат цілеспрямованих педагогічних зусиль для розвитку колективу, який сприяє формуванню громадянської позиції своїх членів шляхом залучення їх до управління справами навчального закладу та створення працездатних органів самоорганізації, наділених реальними правами і обов’язками [7, с.6].

У той же час самоврядування розглядають як особливу педагогічну технологію формування громадянських якостей молоді людини в системі демократичних відносин колективу. І особливість цієї педагогічної технології полягає в тому, що вона має реалізуватися на засадах самовизначення, самодіяльності, самоорганізації, самоствердження та самореалізації особистості. Поряд з поняттям “самоврядування” в педагогічній літературі зустрічається і поняття “самоуправління”. Під ним розуміють здатність студентів до самоактивності та саморегуляції, що сприяє

розвитку громадянської позиції особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках [6, с.14].

Згідно з “Положенням про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах” затвердженим Міністерством освіти і науки України наказом від 03.04.01 № 166, самоврядування у вищому навчальному закладі — це самостійна громадська діяльність студентів, пов’язана з реалізацією функцій управління вузом, яка визначається ректоратом (адміністрацією), деканатами (відділеннями) та здійснюється студентами відповідно до мети й завдань, що стоять перед студентськими колективами.

Необхідно зазначити, поняття студентського самоврядування для вітчизняній теорії та практиці виховання зовсім не нові, вони пройшли певний шлях в контексті розвитку національної науково-педагогічної думки. Можна стверджувати, що справжнє самоврядування в українській школі масово спостерігалось тільки в перші роки після лютого 1917 року, а пізніше, з утвердженням командно-адміністративної системи, на практиці найчастіше реалізовувалося ерзац-самоврядування або його збюрократизоване та сформалізоване переродження. При тоталітарному режимі самоврядування вимагало постійних зовнішніх стимулів, а коли вони припинялися, то процес швидко згасав [10, с.74].

Особливого розвитку самоврядування набувало в період становлення демократії, коли виконувало важливі функції соціалізації, громадянського виховання, розвивало уміння визначати форми та способи участі особистості в житті колективу та суспільства. У тоталітарних системах самоврядування, як правило, виконувало дисциплінарні, наглядові, поліцейські функції. У радянські часи використовувалася та активно експлуатувалася його форма, а не якості та ознаки. Проте справжнє занурення у глибинну суть самоврядування траплялося рідко [3, с.169; 10, с.25].

Так, фундаментальні засади теорії і практики організації самостійної діяльності знаходимо ще в досвіді ректора В. Тротцендорфа, який вже у першій половині XVI ст. Сілезії (м. Гольдберг) за допомогою дитячого самоврядування намагався вирішити завдання розвитку в учнів особистісних і суспільних позитивних якостей, запровадив різні форми громадського контролю за діяльністю, виховував в учнях здатність до публічних виступів, залучав своїх учнів до участі в управлінні школою, на зразок давньоримської державної системи [11, с.13].

Подальшого розвитку ідея набула у XVI ст. з виникненням та поширенням просвітницької діяльності єзуїтського ордену. У своїх школах

езуїти запровадили особливі шкільні посади (на які призначали кращих учнів) з метою формування в дітей навичок керівництва, управління, відповідальності та самостійності.

Наступну спробу запровадження самоврядування пов'язують з ім'ям видатного швейцарського педагога XVIII ст., попередника Й.Песталоцці, - М.Планти. Який також зробив спробу залучення учнів до виконання окремих заходів управління та керівництва навчальним закладом [11, с. 27].

Активно використовувалися елементи самоврядування й в роботі братських шкіл, при них існували так звані “братства младенческие”, завданням яких було моральне виховання юнацтва. Яскраві зразки самоврядування знаходимо в козацьких школах XVII-XVIII століть [10, с.37].

У середині XIX ст. видатний педагог М.Пирогов намагався запровадити елементи самоврядування в Київському навчальному окрузі. У 1859 р. ним були вироблені “Правила про порушення та покарання учнів гімназій Київського навчального округу”. М.Пирогов ввів у практику роботи гімназії товариські суди, наголошував на великих виховних можливостях “духу корпоративності”.

Справжнього розмаху набуло самоврядування на рубежі XIX-XX століть. Пов'язане воно було з ім'ям американського педагога Вільсона Джілля. Саме в цей період воно активно розповсюджується у вищих навчальних закладах передових країн світу: Америці, Німеччині, Швейцарії, Австрії, Шотландії. Проте обсяг і зміст його був різним [10].

Аналіз історії освіти та педагогічної думки початку XX століття свідчить, що найбільш інтенсивне застосування самоврядування відбувалося під час нестабільного функціонування суспільства, коли виникали можливості багатомірного розвитку. Саме падіння самодержавства зняло всі бюрократичні обмеження щодо самоорганізації і самоврядування та сприяло значній активізації учнівської молоді. Українські педагоги доби Центральної Ради О.Астряб, Л.Білецький, О.Дорошкевич, С.Русова, С.Сірополко, І.Стешенко, П.Холодний, Я.Чепіга та ряд інших виступали за громадянське виховання молоді, за найширше самоврядування у навчальних закладах.

В основу радянської школи, як і української, було багато спроб покласти найпередовіші принципи та ідеї тогочасної педагогіки, в тому числі й ідею про розвиток самоврядування. У 20-ті роки більшовицькими керівниками заперечувався так званий “буржуазний” досвід самоврядування, а нові його форми утверджувались не без труднощів та помилок.

Педагогічні теорія та практика “перехворіли” ідеями вільного виховання, які висували у радикальній формі К.Вентцель, у більш “м’якій” - С.Щацький та інші. На початку 20-х років в організації самоврядування простежувалась тенденція до копіювання роботи органів радянської влади. Утворювалися школи-комуни, дитячі та студентські республіки, містечка. З’являлися учкоми і виконкоми, комісії та відділи. Досить часто учнівські органи прагнули до максимальної самостійності, ігнорували досвід дорослих, применшували роль адміністрації та принижували гідність педагогів. Головна увага в цей час приділялася забезпеченню господарських потреб навчального закладу, підтриманню порядку в ньому. Спільною рисою всіх форм самоврядування тих років було поєднання його з працею, зокрема із самообслуговуванням [10, с.33; 11, с. 89].

На початку 30-х років самоврядування починає вихолощуватися, з нього зникає зміст та формалізується жива творчість юнацького колективу, перенасичується комуністичною ідеологією, збюрократизується, зарегламентується. Форма починає тяжіти над змістом самоврядування.

З кінця 50-х років у країні на найвищих рівнях почали говорити про радянську демократію. Самоврядування намагаються найтіснішим чином пов’язати з ідеями демократії [10, с. 27; 11, с.92].

З прийняттям останньої радянської Конституції (1977 р.) в ідеологічному плані почало активно використовуватися гасло про розвиток соціалістичної демократії. У цьому контексті в 1978 р. було прийняте нове положення про самоврядування. Якщо раніше воно носило необов’язковий, другорядний характер і педагогічні зусилля в основному зосереджувалися на забезпеченні належного рівня роботи комсомольської та піонерської організацій, то відтепер обов’язковим органом кожного навчального закладу став ще й учком. Діяльність самоврядування у формі учкомів активно заохочувалася та насаджувалася керівними освітянськими органами.

Так звана “перебудова” 80-х років і романтичне піднесення в перші її роки громадської думки відбилися і на організації самоврядування. У цей період було здійснено спробу відродити комунарський рух, пов’язати ідеї продуктивної працімолоді, кооперації та самоврядування [3, с. 169; 10, с. 37; 11, с. 89].

Демократизація суспільного життя в країні в середині 80-х років підвела під самоврядування необхідну реальну соціальну базу. З’явився справді цікавий досвід організації самоврядування та глибокі дослідження його функціонування. Але залишався деякий максималізм, спос-

терігалася абсолютизація самоврядування, перебільшення його реальної ролі в системі виховної роботи.

Як показало вивчення науково-педагогічної літератури [1, 2, 3, 6, 7] з падінням авторитету вузівських комсомольських організацій на початку 90-х рр. XX ст. у вищій школі утверджуються демократія, гуманістичні цінності, на основі яких не допускається втручання у навчально-виховний процес політичних партій, громадських та релігійних організацій. Це забезпечує формування особистості студента в умовах ідеологічного плюралізму.

На студентську молодь прагнули поширювати свою діяльність молодіжні громадські організації. Вони декларували прихильність до реформування вищої освіти, вирішення проблем соціального захисту студентів, сприяли розвитку та діяльності органів студентського самоврядування, проводили спортивно-масові, культурно-просвітні, розважальні заходи [1, с. 219; 2, с. 3; 3, с. 169].

У співпраці із органами студентського самоврядування проводилися широкомасштабні акції (з 1999 по 2003 рр. у проведенні проекту „Студентська республіка” щороку брало участь близько 10 – 12 тис. студентів; у 2004 р. акція „Студентська солідарність” охопила понад 77 тис. студентів). У вищих навчальних закладах діяли осередки суто студентських організацій: Української студентської спілки (створена у грудні 1989 р.), Союзу українського студентства (березень 1991 р.), Асоціації студентів-медиків, Всеукраїнської асоціації студентів і молодих спеціалістів, що займаються економікою і управлінням, Української студентської ліги (створена 28 січня 1994 р.), Української асоціації студентів-правників, Львівського Студентського Братства (травень 1989 р.) та інших.

Через участь у діяльності цих організацій студенти мали можливість ініціювати та проводити різноманітні заходи як виховного, так і культурного, розважального, просвітницького плану. Діяльність у вищих навчальних закладах осередків молодіжних та суто студентських громадських організацій була однією із форм участі студентів у виховному процесі та створювала умови для формування у них організаційних навичок, лідерських якостей. Проте інколи політизуючись та орієнтуючись на політичні чинники, згадані організації втрачали свою автентичність і як наслідок популярність у студентських колективах.

В Україні у 90-х роках XX – на початку XXI ст. сформувалась функціонально ефективна система органів студентського самоврядування.

Студентське самоврядування у вищих навчальних закладах є демократичним інститутом, формою виховання студіюючої молоді, що передбачає активну участь студентів у підготовці, прийнятті та реалізації управлінських рішень щодо життєдіяльності вищого навчального закладу та його окремих підрозділів, захист прав та інтересів студентів, засвоєння ними соціальних і професійних компетенцій, включення студентів до різних видів соціально-значимої діяльності [1, с. 219; 2, с. 4; 10, с. 57].

Вивчення науково-педагогічної літератури [1, 6, 7, 8, 9] показало, що створення самоврядних студентських організацій супроводжувалося активною участю у цьому процесі студентських активістів. Формуючи організаційну вертикаль (навчальний заклад – інститут – факультет – курс – академгрупа, старостати гуртожитків – поверхів – блоків тощо), розбудовуючи структурні підрозділи самоврядування за напрямками діяльності (навчально-виховний, культурно-масовий, інформаційний, правовий, різноманітні клуби за інтересами тощо) студенти набували суттєвого досвіду організаторської роботи, наперед визначали своє місце у вирішенні тих чи інших питань, щодо навчання і виховання, організації змістовного дозвілля. У досліджуваній період органи студентського самоврядування виробили безліч форм і методів діяльності, брали участь у підготовці і проведенні різних виховних заходів.

Проблему студентського самоврядування необхідно розглядати як конкретизацію, розгортання громадського самоврядування у вищих навчальних закладах з метою організаційного та науково-методичного забезпечення впровадження студентського самоврядування у вищих навчальних закладах Міністерство освіти і науки України наказом від 03.04.01 № 166 затвердило “Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах”.

У даному Положенні визначається сутність студентського самоврядування, права і обов’язки студентів. “Самоврядування у вищому навчальному закладі – це самостійна громадська діяльність студентів із реалізації функцій управління вищим навчальним закладам, яка визначається ректоратом (адміністрацією), деканатами (відділеннями) і здійснюється студентами відповідно до мети і завдання, що стоять перед студентськими колективами”.

Першим нормативно-правовим актом, що передбачив право створювати органи студентського самоврядування у вищих навчальних закладах був Закон України “Про освіту” від 23 березня 1991 року, який визнавав громадське самоврядування, у тому числі і студентське. У 1996

році було прийнято Положення про державний вищий заклад освіти (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 року), яким визначено мету, завдання, структуру органів студентського самоврядування.

Незважаючи на те, що згодом з'явилося досить прогресивне Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах, затверджене Міністерством освіти і науки України від 3 квітня 2001 року, Закон України “Про вищу освіту”, від 17 січня 2002 року, відображає ті ж норми, які у 1996 році були передбачені у Положенні про державний вищий навчальний заклад. Якщо говорити про законодавче регулювання, то сьогодні це лише стаття 38 Закону України “Про вищу освіту” та стаття 37, що визначає необхідність затвердження положення про студентське самоврядування вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу.

Студентське самоврядування у ВНЗ діє на основі Положення про студентське самоврядування, яке згідно Закону України “Про вищу освіту” ухвалюється вищим органом студентського самоврядування – загальними зборами студентів (конференцією) студентів ВНЗ. Після його ухвалення студентами, воно затверджується вищим колегіальним органом громадського самоврядування ВНЗ.

Таким чином, як показало вивчення відповідних документів [4, 5, 7, 8] маємо таку ієрархію актів щодо студентського самоврядування (тобто яким чином вони мають пріоритет у застосуванні):

- Закон України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 року (ст.ст. 37, 38).

- Положення про державний вищий навчальний заклад. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 року №1074 (п. п. 37,38, 49-57).

- Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 3 квітня 2001 року №166.

- Статут вищого навчального закладу.

- Положення про студентське самоврядування у ВНЗ (прийняте загальними зборами (конференцією) студентів ВНЗ і затверджене загальними зборами (конференцією) трудового колективу ВНЗ).

- Інші акти органів студентського самоврядування.

Висновки: Ідеї розвитку студентського самоврядування пройшли певний шлях, їх реалізація була адекватною соціально-гуманітарному стандарту суспільства та підпорядковувалася загальним вимогам підготовки майбутнього фахівця. У теперішній час студентському самоврядуванню відводиться ведуча роль у вирішенні цілої низки завдань з соціалізації студентської молоді, формуванню в неї активної громадянської позиції, організаторських навичок та професійних компетенцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородін Є. І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991-2004): Моногр.— Д.: Герда, 2006.— 326 с.
2. Євтух М., Волощук І. Методологічні засади трансформації вищої освіти України в контексті Болонського процесу // Освіта України.— 2006. — № 85.— С. 6.
3. Сопівник Р.В. Виховна функція органів студентського самоврядування // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Зб. наук. праць. Результати досліджень істориків науково-дослідних інститутів та навчальних закладів. — Ч.ІІ. — К., 2003. — с.168 — 173.
4. Закон України “Про освіту” // Відомості Верховної Ради. — 1996.-№ 21.
5. Закон України “Про вищу освіту” // Відомості Верховної Ради. —2002.- № 20.
6. Європейська практика студентського самоврядування в університетах України. — Методичні рекомендації / Під ред. проф. Буяльської Т.Б. - Вінниця, 2005. — 82 с.
7. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах. Інформаційний вісник. — К.:Вища освіта, 2002. - № 7.
8. Колб О. Г. Примірне положення про студентське самоврядування у вищому навчальному закладі України: Метод. рек. з курсу “Конституційне право України” для студ. юрид. ф-тів. — Луцьк : Видавництво “Волинська обласна друкарня”, 2001. — 20с.
9. Потопа К. Л. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2006. — 21с.
10. Студентське самоврядування в Україні / Н. Демчук (ред.-упоряд.), Л. Кудіна. — К.: Молодіжна Альтернатива, 2004. — 60с.
11. Набока Борис Стефанович. Розвиток ідей про учнівське самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії та практиці: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. — К., 2000. — 195 с.